

УДК 336.13.051

Портна О.В.

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри економічної теорії та економічних методів управління
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

СУКУПНИЙ ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ ЯК РЕСУРС У ПРОЦЕСІ СВОГО ВІДТВОРЕННЯ

THE COMBINED FINANCIAL CAPACITY OF UKRAINE AS A RESOURCE IN THE PROCESS OF THEIR REPRODUCTION

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто сукупний фінансовий потенціал як ресурс у процесі свого відтворення. Проаналізовано сукупний фінансовий потенціал України. Доведено, що сукупний фінансовий потенціал країни як ресурс у процесі свого відтворення знаходиться як у грошовій формі, так і матеріальній, що використовуються у виробничому процесі з метою отримання прибутків, задіяні в економічному відтворенні, в утворенні додаткової вартості, доходу, ВВП.

Ключові слова: сукупний фінансовий потенціал країни, відтворення, грошова форма, матеріальна форма.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрен совокупный финансовый потенциал страны как ресурс в процессе своего воспроизводства. Проанализирован совокупный финансовый потенциал Украины. Доказано, что совокупный финансовый потенциал страны как ресурс в процессе своего воспроизводства находится как в денежной форме, так и в материальной, которые используются в производственном процессе с целью получения прибыли, задействованы в экономическом воспроизводстве, в создании добавочной стоимости, дохода, ВВП.

Ключевые слова: совокупный финансовый потенциал страны, воспроизводство, денежная форма, материальная форма.

ANNOTATION

The present paper deals with the combined financial capacity of Ukraine as a resource in the process of its reproduction. The combined financial capacity of Ukraine has been analysed. It has been proven that the combined financial capacity as a resource in the process of its reproduction is in the monetary and material forms which are both involved in the production process in order to profit, economic reproduction and in creation of the added value, income, and GDP.

Keywords: combined financial capacity of a country, reproduction, monetary form, material form.

Постановка проблеми. Однією із базових характеристик національної економіки та значущою умовою її стабілізації є сукупний фінансовий потенціал України. Підґрунтям вибудовування траєкторій стабілізації та економічного відтворення є науково-практичне усвідомлення процесів відтворення сукупного фінансового потенціалу країни. У сучасних реаліях господарювання сукупний фінансовий потенціал країни має забезпечувати власні фінансові потреби. Національна економіка повинна бути зацікавлена в реальному збільшенні фінансових ресурсів, їх раціональному використанню та розширеному відтворенні, зокрема для включення їх більшого обсягу в господарський оборот. Перед економічною наукою постають питання дослідження процесів відтворення сукупного фінан-

сового потенціалу країни та їх закономірностей відповідно до викликів сьогодення.

Тож відтворення сукупного фінансового потенціалу країни як ключового ресурсу національної економіки обумовлює певну актуальність у його дослідженні. Таким чином, серед проблем забезпечення стабілізації національної економіки однією із найактуальніших є проблема розширеного відтворення сукупного фінансового потенціалу країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фінансові ресурси, їх формування, реалізація та відтворення нині є предметом досліджень і дискусій серед багатьох відомих вітчизняних та зарубіжних учених, практиків, господарників тощо. Також дискусії щодо фінансових ресурсів, їх ефективного використання та відтворення часто виникають серед політиків, оскільки фінансові ресурси є базовим ресурсом. Вирішенню широкого спектра проблем фінансових ресурсів присвячені праці Л. Абалкіна, О. Барановського, І. Бланка, Є. Бріггема, О. Василика, В. Гейця, В. Глуценка, А. Гриценка, Л. Дробозіної, О. Заруби, І. Зятковського, О. Кириленка, А. Поддєрьогіна, П. Стецюка, А. Шеремета, І. Чуницької та багатьох інших.

Однак наукове осмислення сукупного фінансового потенціалу країни як ресурсу в процесі його відтворення ще не здійснено у повному обсязі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на широке наукове та практичне опрацювання проблем фінансових ресурсів, залишається низка питань, які потребують додаткового розгляду. Ці питання стосуються такої форми сукупного фінансового потенціалу країни у процесі свого відтворення як ресурсу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розгляд сукупного фінансового потенціалу України як ресурсу у процесі свого відтворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні триває формування ефективної системи управління фінансовими ресурсами національної економіки. З огляду на нові реалії вітчизняної економіки та фінансової сфери, що виявлені сучасними фінансово-економічними, політичними та соціальними кризами, постає

завдання підвищення фінансової спроможності країни шляхом активізації фінансових можливостей України.

Сукупний фінансовий потенціал країни вимагає від усіх його суб'єктів цілеспрямованих дій із забезпечення його формування та ефективного функціонування з метою розширеного відтворення. Відтворення сукупного фінансового потенціалу країни можна представити як безперервний процес залучення ресурсів всіх його складових, поєднання їх у процесі функціонування для одержання максимального ефекту. Розуміння такого складного процесу як відтворення сукупного фінансового потенціалу країни пов'язане з необхідністю дослідження внутрішніх зв'язків і взаємозалежностей між ресурсами, процесами та результатами у процесі відтворення сукупного фінансового потенціалу країни. Апелюємо до наукових доробок відомих українських учених [11, с. 14], щодо онтологічної картини, варто зважати на трактування, запропоновані в економічних наукових джерелах, де поняття потенціал вживається, як правило, в якості синоніма ресурсів. Звідси, поза рамками наукового дослідження перебуває розгляд форм відтворення сукупного фінансового потенціалу, взаємозв'язку та співвідношень між ними. У зв'язку з цим такі форми, як ресурси, процеси і результати характеризують процес відтворення сукупного фінансового потенціалу країни в цілому, а взаємозв'язки й співвідношення між ними та їх величини характеризують величину, напрямки та результати відтворення сукупного фінансового потенціалу країни. Усе це дозволяє виділити декілька послідовних форм, які приймає сукупний фінансовий потенціал країни у процесі його відтворення.

У процесі свого відтворення сукупний фінансовий потенціал країни проходить три певні форми. По-перше, у формі ресурсу, в якій сукупний фінансовий потенціал країни проходить у власній визначеності, тобто сукупності накопичених можливостей, котрі зумовлюють його здатність до певного процесу (сукупний фінансовий потенціал країни набуває значення ресурсу). Щоб визначитися з відтворенням сукупного фінансового потенціалу, треба, по-перше, визначитися з обсягом ресурсів, які можуть та мають бути відтвореними.

По-друге, у формі процесу, де сукупний фінансовий потенціал країни сам себе заперечує та виступає як потенціал, що реалізується. Обсяг сукупного фінансового потенціалу країни відображає сьогодення з точки зору практичного застосування та наявного використання, а його реалізацію треба розглядати як процес без якого неможливе відтворення.

По-третє, в результативній формі, що слугує основою для циклу розширеного відтворення сукупного фінансового потенціалу країни. Відповідно, результативній формі сукупного фінансового потенціалу країни передують визначення

ресурсів та процесів їх ефективної реалізації.

Таким чином сукупний фінансовий потенціал країни повертається до своєї вихідної форми на розширеній основі.

Процес відтворення сукупного фінансового потенціалу країни показано на рисунку 1.

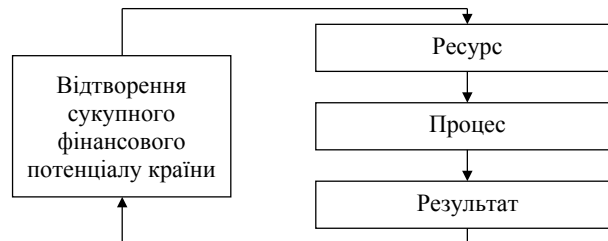

Рис. 1. Стадії відтворення сукупного фінансового потенціалу країни

Загальновідомо, що характерною рисою фінансових ресурсів є те, що вони виражають фінансовий результат процесу відтворення. Апелюючи до думки М. Білик [1, с. 133], варто зазначити, що в умовах ринкового господарювання найважливішими факторами, що обумовлюють масштаби і темпи розвитку суб'єктів господарювання, є обсяг і структура фінансових ресурсів, які перебувають в їх розпорядженні. Без визначення фінансових можливостей та перспектив забезпечення сталого фінансового стану неможливо досягти стабільної економіки. Тож основна мета розгляду сукупного фінансового потенціалу як ресурсу у процесі свого відтворення – це забезпечення фінансових можливостей для успішної господарської діяльності, одержання необхідних для цього засобів і в кінцевому підсумку – досягнення прибутковості усіх видів економічної діяльності складових сукупного фінансового потенціалу країни, а отже і розширеного відтворення.

Категорія сукупного фінансового потенціалу країни зумовлює елементний склад і джерела ресурсів. В умовах обмеженості ресурсів національної економіки, особливо фінансових, проблема формування оптимального за своїм складом та достатнього за розміром сукупного фінансового потенціалу України є особливо актуальною в умовах, що склалися тому, що наявність достатнього обсягу фінансових ресурсів – необхідна умова функціонування національної економіки, адже ресурси сукупного фінансового потенціалу України свідчать про наявні можливості національної економіки.

Безумовно, повне врахування фінансових ресурсів країни є важливим аспектом ресурсного підходу до сукупного фінансового потенціалу України. З метою визначення обсягів сукупного фінансового потенціалу України і включення у його склад усіх фінансових ресурсів національної економіки, розглянемо найбільш типовий підхід до сукупного фінансового потенціалу України. Базуючись на існуючих підходах [14, с. 60-61; 2], оцінка сукупного

фінансового потенціалу України ґрунтується на його кількісній інтерпретації та залученні прихованих можливостей, тобто наявних резервів. Або, інакше, критерієм нарощування величини сукупного фінансового потенціалу країни є максимальне збільшення зростання фізичного обсягу фінансових ресурсів.

Опрацюємо дане питання не лише на теоретичному рівні, а й у практичній площині. Для цього на основі статистичної інформації з багатьох офіційних джерел розглянемо як сукупний фінансовий потенціал України загалом, так і в його складі окремі його елементи протягом 2009–2013 рр. (таблиця 1), застосовуючи логіку дослідження фінансового потенціалу України С. Шумської [14] та фінансового потенціалу регіону В. Борнос [2].

З таблиці 1 видно, що обсяг сукупного фінансового потенціалу України постійно зростає. Аналізуючи фінанси держави у складі

сукупного фінансового потенціалу України, варто зазначити, що, починаючи з 2011 року, різко скорочується обсяг зовнішніх фінансових ресурсів, а обсяг залучень на внутрішньому ринку з 2012 року значно зростає. У той же час, починаючи з 2010 року, скорочуються золотовалютні резерви Національного банку України.

За аналізований період постійно зменшуються кредити банківської системи населенню. При зростаючих доходах населення коливаються обсяги заощаджень, що говорить про економічну нестабільність й інфляційні процеси в країні, зниження схильності до заощаджень і покупної спроможності грошей та споживчого попиту. Співвідношення отриманих оцінок сукупного фінансового потенціалу до ВВП, яке у 2009–2013 рр. становило у середньому 5,5, показує начебто значний запас фінансових ресурсів, а отже і можливостей, що майже не відрізняється від оцінки, отриманої С. Шум-

Таблиця 1

Сукупний фінансовий потенціал України у 2009–2013 рр., млн грн [3; 5; 6; 7]

Складові	2009	2010	2011	2012	2013
Фінанси держави					
Зведений бюджет (доходи)	272967,0	314506,3	398553,6	445525,3	442788,7
Позабюджетні фонди (доходи із залишками)	115595,9	138614,2	161156,9	183442,4	193573,8
Залучення на внутрішньому ринку (фінансування дефіциту державного бюджету)	- 9282,7	17007,2	9852,8	40611,0	50777,0
Залучення на світовому фінансовому ринку (фінансування дефіциту Державного бюджету)	44799,9	47258,3	13704,8	12834,2	13929,7
Золотовалютні резерви НБУ	209390,4	274398,3	253339,4	196148,6	163182,8
Всього	633470,5	791784,3	836607,5	878561,5	864252,0
Фінансові ресурси підприємств					
Власні, залучені й позикові ресурси	3676145,1	4096982,4	4676101,8	5419686,1	5712274,8
Всього	3676145,1	4096982,4	4676101,8	5419686,1	5712274,8
Фінансові ресурси населення					
Доходи	661915	847949	988983	1149244	1215500
Заощадження	80377	161867	123123	147280	X
Кредити банківської системи	222538	186540	174650	161775	167773
Всього	964830	1196356	1286756	1458299	1383273
Ресурси фінансового й страхового ринків					
Статутний капітал БС	119189	145857	171865	175204	185239
Капітал сектору НБФУ	3187,8	6215,3	7184,4	7006,4	7832,9
Обсяг сплачених статутних капіталів та сформовані страхові резерви СК	25017,3	25801,0	25271,1	27157,0	29668,2
Всього	147394,1	177873,3	204320,5	209367,4	222740,1
Сукупний фінансовий потенціал України	5421839,7	6262996,0	7003785,8	7965914,0	8182539,9
ВВП	913345	1120585	1349178	1459096	1505485
ФП/ВВП	5,936	5,589	5,191	5,459	5,435

Таблиця 2

Структура сукупного фінансового потенціалу України за 2009–2013 роки, %

	2009	2010	2011	2012	2013
Фінанси держави	11,7	12,6	11,9	11,0	10,6
Фінансові ресурси підприємств	67,8	65,4	66,8	68,0	69,8
Фінансові ресурси населення	17,8	19,2	18,4	18,3	16,9
Ресурси фінансового і страхового ринків	2,7	2,8	2,9	2,7	2,7
Всього	100	100	100	100	100

Розраховано автором

ською [14, с. 62] у результаті аналізу фінансового потенціалу України за 2001–2005 рр.

Продовжуючи аналіз фінансових ресурсів сукупного фінансового потенціалу України, розглянемо його структуру (таблиця 2).

Дані таблиці 2 показують, що за аналізований період знижується роль фінансів держави у складі сукупного фінансового потенціалу країни, зменшуються потенційні можливості домашніх господарств. Усе це відбувається за рахунок збільшення ролі фінансових ресурсів підприємств у складі сукупного фінансового потенціалу України. Наведемо чинники, що вплинули на обсяги та структуру сукупного фінансового потенціалу країни. Як зазначено у звіті Національного банку України, упродовж 2013 року ситуація в економіці України, як і в більшості країн світу, була напруженою. Негативний вплив погіршення кон'юнктури на світових товарних ринках був посилений необхідністю здійснення значних виплат за зовнішніми зобов'язаннями України, а також погіршенням умов доступу до зовнішнього фінансування. Незважаючи на складні макроекономічні умови, банківська система розвивалася динамічніше, ніж у минулі роки. Головним є те, що банки значно збільшили кредитування реального сектору економіки. За 2013 рік приріст становив 14,7%, або 90 млрд грн, що більш ніж у 3 рази перевищує аналогічний показник 2012 року. Зростання відбулося переважно за рахунок операцій у національній валюті. Другий рік поспіль банківська система відпрацювала з позитивним фінансовим результатом, який становив 1,4 млрд грн [10, с. 6]. За підсумками 2013 року номінальні доходи населення зросли порівняно з попереднім роком на 5,3% і дорівнювали 1529,4 млрд грн. Реальний наявний дохід за 2013 рік також збільшився на 5,3% [10, с. 16].

Тож, сучасні дослідження у сфері сукупного фінансового потенціалу країни та його відтворення спрямовані переважно на вивчення фінансових процесів його складових, не відрізняючи їх від реальних та загальних, у результаті чого створюється враження, що відтворення сукупного фінансового потенціалу країни за своєю суттю є фінансовим явищем. Сучасну економіку можна уявити як систему фінансово-економічних складових, які взаємодіють між собою. На нашу думку проведений у таблицях 1 та 2 аналіз сукупного фінансового потенціалу України коректний лише з точки зору статис-

тичного виміру обсягів сукупного фінансового потенціалу країни. До того ж, повертаючись до дослідження сукупного фінансового потенціалу країни як ресурсу у процесі його відтворення, слід зазначити, що кількісна оцінка сукупних фінансових ресурсів країни не дає змоги визначити чи відтворюються вони, чи ні; якщо відтворюються, то яке це відтворення (звужене, просте чи розширене); проаналізувати чинники, які впливають на процеси відтворення. В якості аргументів до цього висновку наведемо відповідну статистику. За даними Державної служби статистики України кількість підприємств та організацій в Україні постійно зростає, що наочно демонструють дані таблиці 3.

Напрошується висновок, що збільшення питомої ваги фінансів підприємств у складі сукупного фінансового потенціалу України відбувається не за рахунок їх розширеного відтворення, а завдяки постійному зростанню їх кількості. Продовжуючи аргументувати, наведемо статистику рентабельності діяльності підприємств (табл. 4).

З таблиці 4 видно, що рентабельність значно коливається. А за даними таблиць 1 та 2 ми бачимо, як вже зазначалося вище, збільшення фінансових ресурсів підприємств та їх питомої ваги у складі сукупного фінансового потенціалу України, що відбувається, зокрема, за рахунок збільшення кредитування реального сектора.

Наведені нами аргументи показують, що при існуючому підході [14; 2] відсутній зв'язок сукупного фінансового потенціалу України та процесів його відтворення з реальною економікою та її відтворенням. Частина фінансових ресурсів, що залучаються економікою, приймають матеріальну форму, вкладаються у виробничі фонди та оборотні активи для подальшого використання у виробничому процесі з метою отримання прибутків. Тобто фінансові ресурси спрямовуються на те, щоб «робити гроші».

Вченими не визначено єдиної думки з приводу підходів до оцінки сукупного фінансового потенціалу як ресурсу у процесі його відтворення. У своєму дослідженні С. Шумська, визначаючи «фінансові ресурси підприємств – акумульовані грошові кошти з різних джерел, які надходять у обіг і призначені для здійснення виробництва (надання послуг) з метою отримання прибутку» [14, с. 61], в якості оцінки складової фінансового потенціалу, що формують підприємства, установи й організа-

Таблиця 3

Статистика кількості зареєстрованих підприємств та організацій в Україні [12, с. 81; 13, с. 71]

	2005	2009	2010	2011	2012	2013
Кількість підприємств, організацій, усього	1023396	1228888	1258513	1294641	1323807	1341781

Таблиця 4

Рентабельність операційної діяльності підприємств України [12, с. 62; 13, с. 60]

	2005	2009	2010	2011	2012	2013
Рентабельність усього, %	7,0	3,3	4,0	5,9	5,0	3,9

ції різних форм власності та видів діяльності, бере сумарну величину пасивів з балансів підприємств, які подають звітність до Держкомстату України» [14, с. 61; 9, с. 323-233]. Але в активі балансів підприємств зазначені кошти знаходяться у різних формах (грошовій, матеріальній), що беруть участь у виробничих процесах. Таким чином, постає проблема коректного підходу до визначення форм які можуть приймати фінансові ресурси у процесі відтворення сукупного фінансового потенціалу країни. За даними Державної служби статистики України [13, с. 56] структура активів балансів підприємств була такою: у 2012 році необоротні активи склали 45,3%, оборотні активи – 54,7%, у 2013 році відповідно 46,2% та 53,7%.

У контексті нашого дослідження звернімося до наукових здобутків В. Опаріна [8, с. 12], що на даний час визначення сутності і складу фінансових ресурсів засновано переважно на розширеному їх трактуванні, що створює ілюзію наявності начебто досить значного фінансового потенціалу. Розуміння фінансових ресурсів як усіх грошових коштів, що використовуються для забезпечення різноманітних потреб, досить часто веде до так званого «проїдання» капіталу, тобто його використання як звичайних доходів. На думку В. Опаріна, фінансові ресурси варто розглядати як суму коштів, що забезпечують процес суспільного виробництва. При цьому доцільно розрізняти початкові ресурси – кошти, спрямовані в основний та оборотний капітал при створенні підприємства, та ресурси, що перебувають в обороті у певний період. Такий підхід, з одного боку, дозволяє трактувати фінансові ресурси як явище, що споріднене з капіталом, а з іншого – дає можливість провести чітку межу між ними і капіталом. По-перше, сума фінансових ресурсів, що перебуває в обороті і має грошову форму, практично завжди менша капіталу, бо певна його частина матеріалізується в основних засобах. По-друге, з одного боку, не вся сума капіталу виконує функції фінансових ресурсів – забезпечення процесу виробництва, бо може бути у непрацюючому стані, а з іншого – не всі фінансові ресурси набувають форми капіталу. Виділення дефініції «фінансові ресурси», потребує визначення головних ознак, які дозволяють чітко відрізнити їх від інших споріднених фінансових явищ (доходи, грошові надходження, грошові кошти, грошові фонди). Вважаємо, що такими ознаками є цільове призначення (фінансове забезпечення потреб відтворення виробництва на основі постійного кругообігу) та характер використання (можливості передавання від одного суб'єкта до іншого на засадах торгівлі ними) [8, с. 12].

Спираючись на вищенаведене, слід резюмувати, що у складі сукупного фінансового потенціалу країни як базового ресурсу національної економіки з точки зору процесу його відтворення треба враховувати не лише доходи, грошові надходження, грошові кошти, гро-

шові фонди, а й грошову оцінку матеріальних ресурсів, що забезпечують виробничий процес, «характеризують вартість засобів праці яка переноситься на готову продукцію одноразово і повертається власнику у грошовій формі повністю після реалізації продукції» [4, с. 99; 9] чи послуг. Тобто всі ресурси як у грошовій, так і матеріальній формі, що задіяні у виробництві, утворені додаткової вартості, доходу, ВВП. Адже «від того, які асигнування вкладені в основні та обігові кошти, скільки їх перебуває у сфері виробництва і в сфері обігу, в грошовій та матеріальній формі, значною мірою залежать результати виробничо-фінансової діяльності ...» [4, с. 99; 9, с. 233] і, відповідно, відтворення сукупного фінансового потенціалу країни.

Зміст цієї форми процесу відтворення сукупного фінансового потенціалу як ресурсу розкривається через процес мобілізації ресурсів як у грошовій, так і у матеріальній формі в країні, що у цілому характеризують фінансові можливості як окремих суб'єктів економіки, так і країни загалом, з метою їх розширеного відтворення, найбільш повного їх задіяння в господарському обороті, в утворенні додаткової вартості, доходу, ВВП.

Висновки. Таким чином, інтегрованою і повною характеристикою стану відтворення національної економіки доцільно вважати відтворення сукупного фінансового потенціалу країни. Запропонований підхід до сукупного фінансового потенціалу країни як ресурсу у процесі його відтворення дозволить:

- встановити взаємозв'язок ресурсів окремих складових між собою та з сукупним фінансовим потенціалом загалом, а також із потребами і тенденціями національної економіки;
- виробити єдині рішення у сфері комплексного регулювання сукупного фінансового потенціалу країни як базового ресурсу національної економіки у процесі відтворення;
- розробити оптимальні фінансово-економічні механізми вирішення завдань розширеного відтворення сукупного фінансового потенціалу країни та його складових, зважаючи на існуючу спільність їх економічної природи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білик М.Д. Фінансове планування на підприємстві в сучасних умовах / М.Д. Білик // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С. 133-141.
2. Боронос В. Аналіз економічного змісту фінансового потенціалу регіону / В. Боронос, І. Карпенко // Схід. – 2011. – № 1(108). – С. 32-36.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] : офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> – Назва з екрану.
4. Котляр М.Л. Аналіз фінансового стану підприємства / М.Л. Котляр // Фінанси України. – 2004. – № 5. – С. 99-104.
5. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс] : офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/> – Назва з екрану.

6. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/> – Назва з екрана.
7. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/> – Назва з екрана.
8. Опарін В.М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : автореф. дис. ... на здобуття ступеня д-ра екон. наук ; спец. 08.04.01 – Фінанси, грошовий обіг і кредит / В.М. Опарін ; Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. – К., 2006. – 34 с.
9. Портна О.В. Ресурси підприємств як складова сукупного фінансового потенціалу країни / О.В. Портна // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». Випуск 1(38). – Ужгород, 2013. – С. 231-235.
10. Річний звіт 2013. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/> – Назва з екрана.
11. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвєсика. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с.
12. Статистичний щорічник України за 2009 рік. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] : офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> – Назва з екрана.
13. Статистичний щорічник України за 2013 рік. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] : офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> – Назва з екрана.
14. Шумська С.С. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки / С.С. Шумська // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 55-64.